

A keresztes hadjáratok a középkor legnagyobb összeurópai mozgalmi voltak. Az ezek eredményeképp létrejött keresztes államok védelmére a kontinens országai komoly erőforrásokat fordítottak, aminek eredményeképp a korszak legfejlettebb erődítményei közül sok épp a Szentföldön épült. A kivitelező gyakran a Johannita Lovagrend volt, ami a leghíresebb keresztes várat, a Crac des Chevaliers erődjét is építtette.

22

A JOHANNITA LOVAGREND ÉS VÁRAI

Major Balázs

A Szent Jánosról elnevezett betegápoló közösség eredetileg a Jeruzsálembé érkezők istápolására jött létre az 1060-as évek végén, de az első keresztes hadjárat sikerét követően megnyílt a gyors terjeszkedés lehetősége. Az egyre komolyabb adományokkal ellátott rend sorra építtette az új vendégházakat és ispotályokat (kórházakat) szerte Európában és a Közel-Keleten. Kórházaikban a krisztusi példát követve teljesen ingyenes ellátást biztosítottak vallási hovatartozásra való tekintet nélkül. Az egyre gyarapodó betegápoló rend a 12. század első felében kegyes cselekedetként

Johannita lovagi ruhát viselő hagyományőrök Margat várában (fotó: Major Balázs)

kezdett részt venni a szentföldi latin államok védelmében. Ez kezdetben várak építéséhez és fenntartásához történő hozzájárulást jelentett, de 1142-ben a Tripolisz bejáratát képező országgrésznyi terület védelmét bízta rájuk II. Rajmund tripoliszi gróf. Ekkortájt jelentek meg a korabeli forrásokban a szerzetesi fogadalmat tett lovag testvérek, akik korábbi, nemesi életükben gyakorolt fegyverforgatási képességeiket és életüket a kereszties államok védelmére ajánlották fel. A szigorú fegyelemben élő, kiválóan képzett lovagrendi katonák a keresztiesek messze legütőképesebb egységeit alkották, akik a rendi előírások szerint mérlegelés nélkül vállalták az akár háromszoros túlerő elleni harcot is.

A johannitának vagy ispotályosnak is nevezett rend első várai kezdetben igencsak vegyes képet mutattak. E képet nagyon sokszor meghatározták az általuk átvett korábbi erődítmények építészeti elemei és a terepviszonyok. Az egyik olyan korai erődítés, ahol a rend saját maga kezdte meg az építkezéseket, a mai Libanon területén fekvő Coliath (Qal'at Qulay'át) vára volt. Itt a 12. században egy szabályos négyzetes alaprajzú vár épült a kerítőfal vonalából alig kiemelkedő sarok- és oldalazótornyokkal. Ezek egy részét később korszerűsítették, és kijebbolták

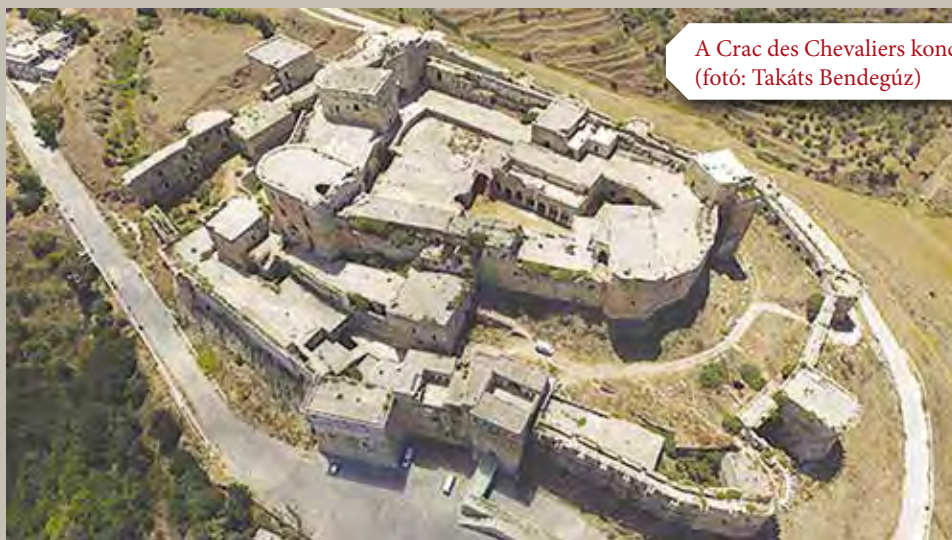
Crac des Chevaliers vára (fotó: Major Balázs)

a falsíkokból, hogy nagyobb oldalazótűzet tudjanak biztosítani. Coliath várában nem épült a világi várakra oly jellemző lakótorony. Erre az elsősorban nemesi rezidencia funkciót betöltő építészeti elemre egy szerzeteslovagok által lakott várban nyilvánvalóan nem volt szükség.

A 12. század második felére a muszlim világ megosztottsága csökkent, és egyre nagyobb fenyegetést jelentett a keresztények által ellenőrzött területekre. Ugyanakkor a haditechnika is gyorsan fejlődött a korábbiaknál sokkal hatékonyabb ellensúlyos hajtógépek elterjedésével. Erre a hadiépítészet részéről a koncentrikus várak megépítése volt a válasz. Az új erődítéseket dupla falgyűrűvel vették körül, melyek közül a belső a külső fölé magasodva fedezte azt, és a kettő együtt nagyobb védelmet biztosított

Belvoir vára légifelvételen (Wikipédia)

A Crac des Chevaliers koncentrikus falgyűrűi légifelvételen (fotó: Takáts Bendegúz)

épültek a leghíresebb váraik is, melyek közül a Tripoliszi Grófság északkeleti határát őrző Crac des Chevaliers (Qala'at al-Huszn) maradt fenn a legjobb állapotban.

A ma látható várat egy 1170-ben bekövetkező nagy földrengés pusztítását követően kezdte el kiépíteni a rend a grófságba

vezető völgyrendszer torkában. A korai erődöt a század végén felgyorsuló építkezések formálták a ma látható alakra a 13. század közepére. Az új Crac két hatalmas falgyűrűre osztható, melyet kifalazással erősített szárazárok és a leginkább támadható déli oldalról egy sziklába vágott elővár is védett. A külső falgyűrű tornyai már nem a 12. századi kereszties hadiépítészetben megszokott négyzetes, hanem félkör alaprajzú tornyok voltak. A lekerekített formák sokkal jobban ellenálltak az új típusú és erősebb hajtógépek lövedékeinek. A falak tetejének pártázatfelépítményéből két szintről, a tornyok belsejében levő helyiségből pedig további egy szintről lehetett tűz alá venni az ellenséget. A falak aljának védelmére korábban nem látott mennyiségben épültek a falsíkból kiugró dobozlőrések. A várfalon egyetlen főkapu nyílt, ahonnan egy meredeken emelkedő, részben beboltozott rámpafolyosón lehetett továbbjutni a külső várgyűrűbe, majd a belső várba. A zárt folyosó biztosította, hogy a kaput áttörő ellenséget is tűz alatt lehetett tartani.

az ostromlók ellen. A koncentrikus kereszties várak legkorábbi datált példái a johanniták által emelt erődök. Az új típusú erődítések legtökéletesebb korai példája az 1170-es években épült Belvoir (Kawkab al-Hawá) erődje. A Jordán folyó fölötti platón emelt, szinte teljesen szabályos vár két egymásba helyezett *castrum* alaprajzú erődből állt. A négyzetes falgyűrűk sarkain szintén négyzetes tornyok álltak, és az alacsonyabb külső falgyűrűn négyzetes oldalazótornyok is el voltak helyezve. A vár falainak belső oldalain boltozott termek futottak végig, melyek amellet, hogy statikai támogatást nyújtottak a falaknak, szállásként és raktárhelyiségekként is működtek. A várat egyfajta harmadik védvonalként még egy 20 méter széles és 12 méter mély sziklaárok is övezte, melybe a tornyok alján kitörőkapuk nyíltak. 1187 nyarán Szaladin szultán megsemmisítő vereséget mért a kereszties államok seregére, és az ezt követő hadjáratok során a régi típusú és világi lovagok által védett erődök rendszerint gyorsan elestek. Az elszánt rendi lovagok által védett Belvoir viszont közel másfél évig tartotta magát az ellenségtől körülzárva.

A 13. században a kereszties államok fennmaradásukat jórészt a lovagrendeknek (a johannitáknak, a templomosoknak és a teutonoknak) köszönhatték. Európai birtokállományaik és az adományok révén csak ők tudták finanszírozni az új típusú, monumentális védelmi rendszerek kiépítését és fenntartását. A johannita rend elsősorban az északi területekre koncentrálna erőforrásait, ahol a helyi lakosság többsége is még keresztény volt. Itt

A belső várudvar nagy részét boltozott terek fedik (fotó: Major Balázs)

A várparancsnok szobája
(fotó: Major Balázs)

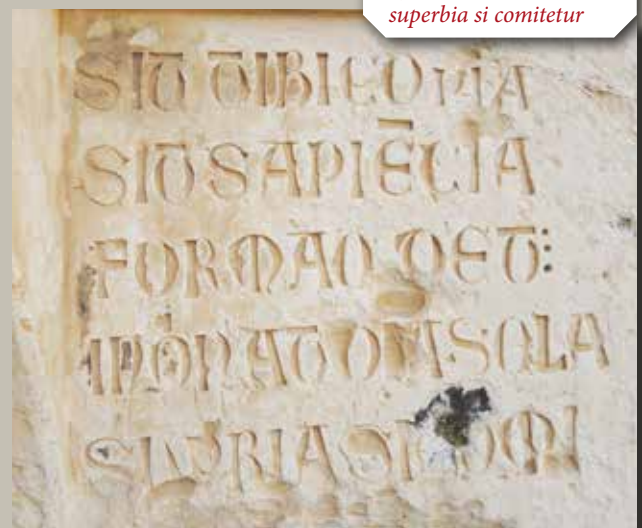
A belső várfalgyűrű több mint 25 méterrel magasodott a külső udvar szintje fölé, de a legkönnyebben támadható déli oldal faltömbjeinek és tornyainak magassága meghaladta a 30 métert is. Ezeket az óriási falsíkokat gigantikus falrészűk támasztották meg. A déli és a nyugati falak előterébe épült úgynevezett *glacis* meredek rézsűi nemcsak az ostromgépek lövedékei, de a térségben gyakori földrengések ellen is hatékonyan védtek. Mivel ezekben is futott egy lőrésekkel ellátott védőfolyosó, és a bennük levő termekből is nyíltak további lőrések, a déli oldalon összesen hat szintről lehetett tűz alá venni az ellenséget. A lőrések egy része eleve messzirehordó dárdavető gépek kilövőnyílásának készült. A déli oldalon a külső és belső várfal között egy gigantikus, sziklába vágott ciszterna is helyet kapott, ami békeidőben elsősorban a vár állatállományának vízszükségleteit fedezte.

Míg a külső várban elsősorban istállók, raktárhelyiségek és valamennyi legénységi szállás kapott helyet, addig a belső várban voltak a lovagok legfontosabb helyiségei. Közülük alapvető fontosságú volt a vártemplom, valamint a szentföldi gótika legkiválóbb alkotásai közé sorolt káptalanterem és gótikus „kerengőfolyosója”. A belsővár szinte teljes területe be volt boltozva. A hatalmas boltozott csarnokokban kaptak helyet a raktárak és hálótermek, valamint a speciális funkciókat ellátó terek, mint például a kancellária és a kincstár vagy az öt méter átmérőjű ke-

mencével bíró sütőhelyiség. A vár legmagasabb tornyában kapott helyet a parancsnok szobája, mely rendhagyóan díszesnek számított a maga korában. A kör alaprajzú, gótikus falpillérekkel és boltozati bordákkal díszített szoba falpárkányán faragott virágmotívum futott körbe. A tervezők figyelembe vették a praktikus szempontokat is. A vártól északra elterülő huzatos völgyrendszerre nyíló oldalon került elhelyezésre a vár szinte összes latrinahelyisége, ami hatékonyan segítette a „légtisztítást”. A Crac építésével kapcsolatos erőfeszítéseket jól

Latin felirat a kerengőn
(fotó: Major Balázs)

*sit tibi copia
sit sapiencia
formaque detur
inquinat omnia sola
superbia si comitetur*

Margat vára (fotó: Major Balázs)

illusztrálja, hogy míg a vár maga egy vulkáni nyúlványra épült, a falfelületek túlnyomó többsége a távoli mészkőbányákban fejtett kváderkövekből épült.

Bár a Crac volt a korszak egyik legtokéletesebb védelmi rendszere, a johannita rend hatalmas északi területeinek központja mégis a közeli testvérvár, Margat (Qala'at al-Marqab) volt. Nemcsak területe és a hozzá csatlakozó település volt nagyobb, de a színe is teljesen eltért a fehér Cractól. A vulkáni hegykúpon épült Margatot teljes egészében a helyben bányászott sötét bazaltkőből építették. A rend által 1187 februárjában megvásárolt korábbi várat a johanniták szinte teljesen lebontották és az új kihívásoknak megfelelően itt is egy koncentrikus erődítményt emeltek. Bár a Közel-Kelet maga is rendkívül fejlett építészeti tradíciókkal rendelkezett, a keresztiesek várait európai építészek tervezték. Ez talán Margat rendhagyó lakótornyán a legszembetűnőbb. Az építész a belső vár déli csúcsára egy olyan kör alaprajzú *donjont*, azaz lakótornyot tervezett, amely a korszak francia várépítészetében épp ekkor jött divatba Fülöp Ágost uralkodása (1180–1223) alatt. A „militarizálódó” trend ellenére Szent János rendje továbbra is alapfeladatának tartotta a betegápolást és a kórházak fenntartását. Mindezt olyan komolyan vették, hogy a 13. századi akkori johannita központi erőd egy részét is ennek a funkciónak szentelték. Nem kizárt, hogy a többi nagy várban is álltak közkórházként funkcionáló épületek.

Noha 1291-ben a szentföldi kereszties államok maradványát is megsemmisítették a mamlúk seregek, de a Johannita Lovagrend hamarosan

rodoszon és a környező szigeteken épített váraira és flottájára támaszkodva sokáig eredményesen folytatta a harcot mind a mamlúkok, mind pedig a feltörekvő oszmánok ellen. Rodosz 1522-es elesését követően 1530-ban Málta szigetét kapták meg. Itt ismét az általuk kiépített páratlanul fejlett erődrendszerükre támaszkodva folytatták a harcot a muszlim hódítók és kalózkodók ellen. Jórészt nekik volt köszönhető, hogy az oszmán seregeknek végül nem sikerült a Földközi-tenger nyugati medencéjének birtokba vétele. Az eredetileg Keresztelő Szent Jánosról elnevezett rend végül 1789-ben elhagyta Máltát, és ma már csak az eredeti karitatív tevékenységével foglalkozik. Katolikus águk a mai napig viseli utolsó „helyőrségük” nevét és mint Máltai Lovagrend és Máltai Szeretetszolgálat ismert.

A johannita nagymester palotájának bejárata Rodoszon (Wikipédia)